

14.2.2004

Razlog, zakaj se ljudje tako radi našemijo, ni povsem raziskan

Od kod maska, krinka, larfa, šema

Svet totemizma kamene dobe je botroval imenu prvotnih šem, ki so bile del šamanističnih lovskih obredov - Prvi umetniki so jih ovekovečili na skalovju in votlinah

Na kateri stopnji učlovečenja so se naši primitivni predniki začeli šemiti, verjetno nikoli ne bomo izvedeli. V teku tisočletij so razne ideologije zaman skušale iztrebiti to pogansko razvado, ki se je v zadnjem desetletju tako prostorsko kot časovno razmahnila preko pustnega obdobja.

Psihologija, etnologija, veroslovje in druge vede raziskujejo zapleten pojav maske in šemljenja. Nazivi za maske v različnih jezikih razkrivajo njeno ozadje. "Maska" je najstarejši predindoevropski izraz in pomeni umazanijo, črno poslikan obraz, temno prikazen, demonski pojav. "Krinka" je mlajši knjižni naziv. Italijanska beseda maskara pomeni naličje. "Larfa" izvira iz latinskega "larva" ali zlobni duh umrlega. Iz grške sence (skia) ali duše umrlega izhaja "šema". Ker imajo tudi drugod po svetu maske enak pomen (predniki, mrlič, duhovi, okostnjaki), je očitno, da so nekoč predstavljale duhove prednikov. Obstoječi nazivi torej izhajajo iz tako imeno-



Mnoge maske, na primer kurent, niso izgubile strašilne funkcije.

Sašo Bizjak

onalne ali stanovske skupnosti do maskiranja različni, lahko celo povsem nasprotujoč odnos, ki se giblje od popolne (tradicionalne) navdušenosti preko brezbriznosti do odklanjanja šemljenja.

letja poznajo skoraj vsa ljudstva in religije po svetu, muslimani na primer imajo ramazan.

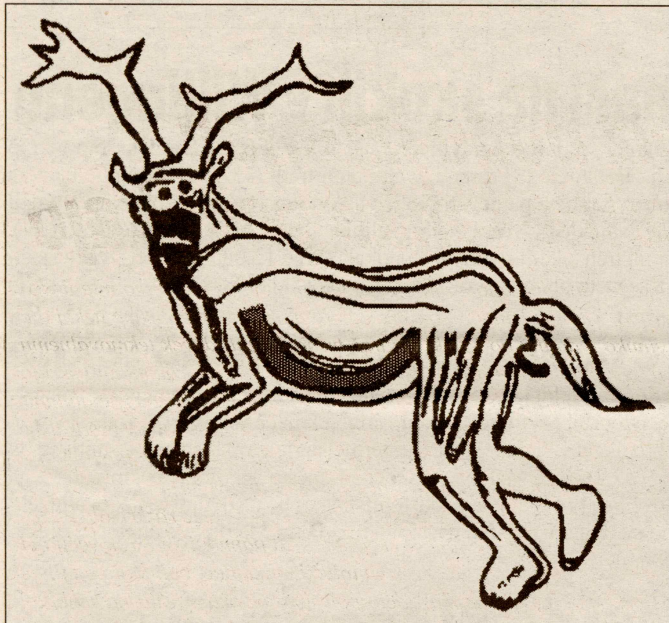
Pustni čas je eno izmed dveh šemskih obdobij (z nekaj izjemami), ki smo jih doslej stoletja poznali in uveljavili. Prvotno so se našemljeni pojavljali sredi zime okoli zimskega solsticija, v volčjih nočeh, kot se imenujejo ponekod v Sloveniji. Po prastarem verovanju so tedaj ponoči vladale neznane moči, zle sile in duše rajnikov. Edini spomin na ta čas so pri nas novoletni otepovci iz zgornje Bohinjske doline.

Prastare maske so bile iz lubja, lesa, gline, usnja, kasneje iz kovin, papirja, plastike... Obraz pa si lahko spremenimo na različne načine in ne samo z zakrivanjem. Lažni obraz nastane že, če ga namažemo s sajami, oprašimo z moko, poslikamo z barvami.

Medtem ko je obredna maska največkrat strašilna in vzbuja srh in grozo, je klasična pustna maska predvsem groteskna ali šalji-

va, čeprav mnoge, na primer kurent, niso izgubile strašilne funkcije. Izzivanje karnevalskega smeha, komičnost je njena primarna naloga. Ker pa k njej spadata tudi satira in kritika, nekatere izzivalne maske ali pustni namigi niso bili pogodu ali pa so bili celo prepovedani v totalitarnih režimih. Z njihovim padcem in z novo pridobljeno demokracijo pa so maske danes skoraj povsem izgubile družbeno kritičen naboj in so pod vplivom vsemože potrošniške mrzlice postale zgolj še en rekvizit zabavljške kulture. Kar pa je spet priložnost za tradicionalne šeme, da si utrdijo položaj med pogosto brezbarvnimi maskami enodnevnici. Zlasti v Sloveniji, ki je kljub svoji majhnosti polna karnevalov s kopico kulturnih mask od najstarejše košute preko imenitnih cerkljanskih lavfarjev do najslavnejšega kurenta, ki pa je že tudi postal nekakšna maskota naše domovine.

Miroslav Bertonec



V jami Trois Freres v francoskih Pirenejih je najstarejša podoba maskiranca.

vanih manističnih mask, ki so sledile doslej znanim najstarejšim totemističnim maskam.

Svet totemizma kamene dobe je botroval imenu prvotnih šem, ki so bile del šamanističnih lovskih obredov. Prvi umetniki so jih ovekovečili na skalovju in votlinah. V jami Trois Freres v francoskih Pirenejih je najstarejša podoba maskiranca, slavni morda 20.000 let stari "čarovnik". Velike in okrogle oči ima, jelenje rogove na glavi, dolgo in koničasto brado. Roke skriva pod medvedjimi šapami, zadaj nosi rep divjega konja. Gornji život je upognjen, roke so nalahno privzdignjene in potegnjene k telesu, ena noga je na tleh, druga privzdignjena k plesu. Podoba predstavlja človeka, ki se je našemil v izmišljeno žival, da bi tako na lovu ukanil plen. Sledeče epohe so ohranile ali izumile nove like in dodelile drugačno vlogo. Simbolizirali so duhove narave (plodnosti, rasti) in umrlih prednikov. Tako so nastale agrarnokulturne in manistične maske.

Pust? Pusti meso!

Nastanek maskiranja je torej v tesni zvezi z magičnimi predstavami in s človeškim odnosom do nezavednega. Razlog, zakaj se ljudje tako radi našemijo, pa ni povsem raziskan! Odgovor leži nekje v človeški psihi, v njegovi duševnosti. Vanjo je položena dispozicija ali celo potreba po maskiranju. Prav tako ni čisto jasno, zakaj ta "nagon" ni enakomerno razporejen med vsemi razredi in sloji družbe oziroma v vseh njenih predelih ali pokrajinah. Dejstvo je namreč, da imajo tako posamezniki kot tudi določene regi-

Maskiranje je razdeljeno na živalsko, človeško, rastlinsko in domišljjsko šemljenje. Osnovni namen maskiranja je sprememba identitete. Obstajata dve stopnji identifikacije. Pri prvotnih obrednih maskah je identifikacija totalna. Človek z njo nikogar ne posnema, se pred ničemer ne skriva, ampak sprejema novo osebnost z vsem svojim bistvom. Maskarja vodi v ekstazo in olajšuje mistično komunikacijo z bitjem, ki ga predstavlja. Drugače je pri sodobnih neobrednih maskah. Tu je identifikacija delna. Maskarjec se zaveda, da gre za igro in časovno omejeno identifikacijo. Vendar mu maska omogoča svobodo obnašanja ali celo privilegije, saj lahko poje, kriči, brunda, psuje, zafirkava, žali oziroma na vse mogoče načine ne kaznovano nadleguje ljudi.

V krščanstvu je postala kulturna maska odveč, ni pa izginila. Ker rimskokatoliški cerkvi še v lastni hiši ni uspelo pregnati želje po šemljenju in so v srednjem veku vsaj enkrat letno ponoreli za "praznik bedakov", je pogansko dediščino pač tolerirala in vključila v svoj obredni koledar. Šele protestantizem je dodobra zatrl maskiranje. "Narobe svet", natrpan z jedačo in pijačo ter splošnim rajanjem, pa se (je) idealno sklada(l) s časom pred štiridesetdnevni velikonočnim postom. Slovenska beseda "pust" je okrnjena, vendar pomeni enako kot pri drugih evropskih narodih zaključek, žrtev, odreči se požrešne razbrzdčnosti. Torej "pusti meso", začnjenja se čas duhovnega in telesnega očiščenja. Sorodna obdobja odpovedovanja uživanju že tisoč-



Robert Balen

Slovenija je kljub svoji majhnosti polna karnevalov s kopico kulturnih mask.